

א

לראובן ושמעון, שכנים בוילה באשקלון, יש חניון רכב נעול. לילה אחד, כשראובן חנה בחניון – התנפלו עליו שודדים במטרה לשדוד את מכוניתו. בצר לו – אמר להם: מה לכם ולמכונית, ששוה רק 50 אלף – טלו את מכוניתו של שמעון שכני, השווה 350 אלף! לבסוף לקחו השודדים את שתי המכוניות. מאחר שלמכוניתו של שמעון מחובר איתורן, וראובן ידע זאת, הצליחה המשטרה לתפוס את השודדים על מכוניותיהם. הכל שמחו על תושיותו ופקחותו של ראובן, פרט לשמעון שכנו, שהתמרמר על סיכון מכוניתו ללא רשותו. ראובן בא לשאול אם עשה כראוי. מה הדין?

- א. נושאי השיעור.....
- ב. דין מציל עצמו בממון חברו.....
- ג. חילוק בין הצלת חברו להיתר לקחת בעצמו.....
- ד. היתר איסורי אדם לחברו נגד פיקוח נפש.....
- ה. הצלת ממונו בממון חברו.....
- ו. הפסד קטן כנגד הפסד גדול בחצר השותפים.....
- ז. יחס בין הצלת ממונו לאובדן ממון חברו.....
- ח. סיכום ביניים להיתר הצלת ממונו ע"י נזק לחברו.....
- ט. תקנת יהושע בן נון.....
- י. דין מוסר ממון חברו.....
- יא. מסירה לצורכו ולא לצורך אובדן ממון חברו.....
- יב. מסירה שאין בה ממש.....
- יג. השוואה למים הממשמשים ובאים.....
- יד. מסירת ראש הקהל לצורך תפיסת הגוי.....
- טו. סיכום ומסקנות.....

ד פ י - ע י ו ן

ב

הערה: הדברים נכתבו לצורך לימוד, ובשום אופן לא להלכה

א. נושאי השיעור

שיעורנו כולל כמה נושאים, שכל אחד מהם חשוב בפני עצמו (ומפאת קוצר היריעה נאלץ לדון בכל אחד מהם בקצרה), ואלו הם:

- **מציל עצמו בממון חברו**: סוגיית דוד המלך וגדיש השעורים, אם **מותר לאדם להציל עצמו בממון חברו**, הן לצורך **הצלת נפשו** והן לצורך **הצלת ממונו**.
- **תקנות יהושע בן נון**: יהושע בן נון, בהנחילו את הארץ לבני ישראל, תיקן תקנות, שלפיהן כאשר לאדם יש הפסד ממון גדול, וחברו יכול להציל הפסד זה ע"י הפסד ממון קטן באופן זמני – חייב הוא לעשות כן. ויש לדון בגדי תקנה זו, ועד כמה היא שייכת לענייננו.
- **איסור מסירה**: יש איסור למסור את ממון חברו לגויים, הגם שבא להציל את עצמו. וצריך להבין את גדרי איסור זה, ועד כמה הוא שייך לענייננו.

ב. דין מציל עצמו בממון חברו

דין **הצלת ממונו בממון חברו** נגזר מדין **מציל נפשו בממון חברו**, ולכן נלמד תחילה את סוגיית מציל עצמו בממון חברו (במסכת בבא קמא דף 0:). בעניין **דוד המלך ושדות הפלישתים**, ומשם נצא לדין הצלת ממונו בממון חברו.

הגמרא (במסכת בבא מציעא דף 0:): דנה בדברי הנביא (שמואל ב' פרק כ"ג) "ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער, ויבקעו שלשת הגיבורים במחנה פלישתים וישאבו מים מבור בית לחם אשר בשער..." , והגמרא שואלת מה שלח דוד לשאול בבית המדרש (היה פשוט לגמרא שלא שייך כאן לבאר לפי פשוטו, שדוד המלך רצה לשתות מים, אלא ברור שהכוונה למים של תורה, ושלח דוד לשאול את הסנהדרין, זקני-השער, שאלה שהיתה נדרשת לו בשעת המלחמה), ומבארת הגמרא (בשיטה שניה, שיטת רב הונא) שהיו פלישתים מתחבאים בתוך גדיש של שעורים של ישראל, וארבו לדוד המלך כדי להרגו, וכדי להינצל מהם רצה לשרוף את כל הגדיש על כל המסתתרים בו, ונשאלה השאלה **האם יש היתר להציל עצמו** (חיי דוד המלך וצבאו) **בממון חברו** (גדיש שעורים של ישראל). וענו לו **שאסור**, אבל **מלך פורץ גדר** ואין ממחין בידו (פירוש: למלך יש דין שונה, שמותר לו לפרוץ לו דרך ברשות היחיד, ואין היתר לאיש לעמוד בדרכו או למחות בו).

והראשונים נחלקו **בהבנת גדר האיסור**:

ד פ י - ע י ו ן

ג

- **רש"י** (ד"ה ויצילה) לומד שהשאלה היתה לגבי **עצם היתר לקיחת ממון חברו** כדי להינצל ממיתה.

- **התוספות** (ד"ה מהו להציל) לומדים שבוודאי אין כוונת השאלה לברר **אם מותר** להינצל ממוות ע"י ממון חברו, שהרי פשוט שמותר (כמבואר לקמן בקושיית הרא"ש). וכל הנדון בסוגיה אינו לגבי איסור והיתר אלא **רק לגבי החלק הממוני**, דהיינו: לאחר שהציל את עצמו בממון חברו – האם צריך לשלם על ממון זה או פטורים מלשלם. ועל זה פשטו בבית המדרש שצריך לשלם (פרט למלך, כאמור, שיכול לפרוץ דרך ולא לשלם עליה).

יש להעיר בסוגיה זו כמה נקודות (יש אריכות גדולה בראשונים ובאחרונים בסוגיה זו, וכאן הובאו כמה נקודות על קצה המזלג):

- **הרא"ש** (במסכת בבא קמא פרק ו אות יב) **מקשה** על דברי רש"י: היאך ניתן לדון על עצם ההצלה בממון חברו, הרי דבר פשוט הוא שאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש, אלא שלש עבירות בלבד (עבודה זרה, שפיכות דמים, גילוי עריות)! ופשוט שמדובר על גדיש של ישראל והשאלה היתה אם מותר להציל על דעת להיפטר (ובוודאי שעל עצם ההצלה בממון חברו לא היתה שום שאלה).

- ומקובל לענות לפי רש"י בכמה אופנים:

- **ראשית** – **יש תקדים** בסוגיית **חתימת עדים באונס** (בגמרא במסכת כתובות דף י"ט.) לגבי עדים המאולצים לחתום מחמת אונס על שטר שאיננו נכון, **שדעת רבי מאיר שיהרגו ולא יחתמו**. הנה מצאנו שיש עוד נושאים העומדים בפני פיקוח נפש, כך שלימודו של רש"י אינו תמוה, אלא מעוגן בגמרא (ונביא אותה במלואה בסיכום הנושא, ומכל מקום יש לרש"י על מי לסמוך).

- **שנית** – **פשט הגמרא** לכאורה נראה יותר מתאים לדברי רש"י מאשר לדברי התוספות, שהרי הדיון שבסוגיה **מתרחש בזמן המלחמה עם הפלישתים**. אם נאמר שהנדון אינו כרש"י, ולא דנים על האיסור וההיתר אלא על החלק הממוני בלבד – מדוע יש לטרוח ולהסתכן באמצע המלחמה לברר סוגיה ממונית זו, וכי לא ניתן לדון בשאלה זו (אם יש לשלם על הנזק או לא) גם לאחר המלחמה?! ורק לפי רש"י – שהנדון הוא על **האיסור וההיתר שעומד ברגע זה לפנינו** – יש צורך דחוף לברר דווקא עתה מה לעשות (והיה מי שתירץ את דעת התוספות, שאולי דוד רצה להשתמש בממון לכתחילה מתוך קבלה לשלם לשני על ממונו, ורצה לדעת אם צריך קבלה זו. ואין לומר שהיה יכול לעשות תנאי, כי רצה לבצע כל דבר חלק, ללא תנאים. **וצריך עיון**).

ד פ י - ע י ו ן

T

- **ויש שדקדקו** בלשון הראשונים, ויצא שגם בעניין עצם ההצלה בממון חברו יש שתי לשונות: **א. שיטת התוספות** – הנדון הוא **תשלום הממון**: זה פשוט שאפשר להציל את עצמו בממון חברו, ורק השאלה היא **לאחר שהציל** אם מוטל עליו **לשלם לחברו** על הנזק או לא (ובאופן מעט אחר: האם מותר לניזק לתבוע את המזיק לשלם לו על נזקיו). **ב. שיטת הרשב"א** (בסוגיותנו) – הנדון הוא **ההיתר להציל כשאינו מתכוון לשלם**: זה פשוט שאם מתכוון לשלם – מותר לו להציל עצמו בממון חברו, וכל הנדון הוא אם אינו מתכוון לשלם לחברו על הצלה זו – האם גם כאן מותר לו להציל, או שבמקרה זה כבר אסור לו להציל בממון חברו.
- **נפק"מ** בין שתי הלשונות תהיה במקום **שאינו לו כסף לשלם**, או כאשר **אינו יודע למי לשלם** שלפי התוספות מותר לו להציל עצמו, ולפי הרשב"א ייתכן שאסור לו להציל עצמו במקרה זה (ועוד נפק"מ, שלפי הרשב"א סרה הקושיה מדוע יש הכרח לדון בעניינים ממוניים בשלב המלחמה, שכן הנדון הוא ההיתר להציל בשלב זה, ואילו לפי התוספות – הדין הוא ממוני בלבד והקושיה דורשת יישוב, כדלעיל).
- **נמצא ששלוש שיטות לפנינו: א. רש"י: אסור** להציל את עצמו בממון חברו. **ב. הרשב"א: אסור** להציל עצמו בממון חברו במקרה **שאינו מתכוון לשלם**. אבל אם מתכוון לשלם – **מותר** לו להציל עצמו בממון חברו. **ג. התוספות: מותר** להציל עצמו בממון חברו, והשאלה היא אם לאחר ההצלה גם **חייב לשלם** על נזקי ממון זה.
- **ויש גם שיטות משנה**, כגון שיטת **שו"ת מהרש"ם** (חלק ה"ג, ד, ויעוין גם בשו"ת בית יהודה (למהר"י עייאש חלק יורה דעה סימן מ"ז) ובשדי חמד (כללים מערכת א' אות ט"ז)) שגם כאשר אין לו לשלם יכול להציל עצמו, **וכאשר יהיה לו – ישלם**.

ג. חילוק בין הצלת חברו להיתר לקחת בעצמו

הרשב"א (בסוגיותנו ובשו"ת חלק ד-ז) מצדד בשיטת התוספות, שאם הוא מתכוון לשלם – בוודאי שרשאי להציל בממון חברו גם **שלא מדעתו**, שבוודאי דרך זו היא הנכונה, וקרוב אני לומר שלא הייתי צריך לכותבו **מרוב פשיטותו**, שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, אלא אותן ג' המנויות.

והרשב"א מביא ראיה חזקה נגד רש"י בשלבים הבאים:

- בסוגיית **קיתון המים** (במסכת בבא מציעא דף ס"ב.) דנים במקרה של שניים שהיו מהלכים במדבר, וביד אחד מהם קיתון מים, ואם ישתו שניהם – ימותו שניהם, ואם ישתה אחד מהם – יגיע למקום יישוב, אמר בן פטורה: ישתו שניהם ואל יראה

ד פ י - ע י ו ן

ה

האחד במות חברו, עד שבא רבי עקיבא ולימד מפסוקים ש"חייך קודמים" ובעל המים ישתה מהם, ולא יחלק עם חברו. ונפסק כמוהו.

- **ומדייק הרשב"א:** הגע עצמך – מה הדין אם אדם מוצא קיתון של חברו, ואם לא ישתה – ימות בצמא, האם לא ייקח כיוון שיש בזה גזל, אפילו על מנת לשלם?! והרי בעל הקיתון מחוייב ליתן לו אפילו בחינם (לפי בן פטורא ישתו שניהם וימותו שניהם, ולפי ר' עקיבא חייו של בעל המים קודמים רק אם אין לשניהם, אבל אם כבר יש לו – בוודאי שחייב להציל את חיי חברו), וא"כ איזה גזל יש כאן?!

והראב"ד (בשיטה מקובצת בבא קמא דף ק"ז:): **הקשה גם הוא על שיטת רש"י** מסוגיית קידושין **בשכר הצלה מהכלב** (במסכת קידושין דף ה:): שרב מרי הסתפק מה הדין במקרה שהיה כלב רץ אחרי האשה, ובא האיש ונתן לכלב כיכר, ובזכות זאת היא ניצלה מנשיכתו, ואמר לה התקדשי לי בשכר הצלה זו – האם היא מקודשת לו בזה, או שיכולה לומר לו: **מדאורייתא אתה חייב להצילני**. מוכח מכאן שיש לאדם חיוב להציל את חברו בממונו, וא"כ מדוע אמר רש"י שאסור לאדם להציל עצמו בממון חברו?

וכן מובא בספר **אהבת חסד** (חלק ב, פרק כ-ב, וכן למד הזרע אמת (המובא בדרכי תשובה יורה דעה סימן קנ"ז-ז), אמנם יעויין במהרש"ם (חלק ה-ד) שחלק (וכן משמע קצת ביד רמה סנהדרין דף ע"ג:)): **חייב כל אדם להוציא כל נכסיו כדי להציל נפש מישראל**. וא"כ כל זה קשה על שיטת רש"י שאסור להציל עצמו בממון חברו.

ותירץ הראב"ד (בשיטה מקובצת בבא קמא דף ק"ז:): את היסוד (שנשתמש בו גם בהמשך השיעור בס"ד) שמה שאדם חייב להציל חברו בממונו – זה דווקא בפניו, אבל שלא בפניו לא נתחייב ממנו בכך.

ובמילים אחרות: ממנו של אדם לא הופקר לצורך הצלת חברו, אלא שיש חיוב על האדם להסכים להציל את חברו בממונו, ואין כאן היתר לכל אדם לעשות בממון חברו כרצונו. ואמנם אם אדם נמצא כרגע בפיקוח נפש, וחברו נמצא בסמיכות לממונו – מותר לאדם להינצל ע"י שימוש בממון זה, כיוון שבעליו עומד כאן, וגם הוא מחוייב בהצלה זו. ומעתה מובנים דברי רש"י, שמאחר שבעלי הגדיש לא היו כאן – אסור לאדם להציל עצמו בממון חברו, לעומת זאת הן בקיתון המים והן בהצלה מהכלב – בעלי הממון נמצאים כאן, וגם הם מחוייבים להצלה זו בממונם.

ד פ י - ע י ו ן

ד. היתר איסורי אדם לחברו נגד פיקוח נפש

בספר בניין ציון (סימנים ק"ט-ק"ס"ט) הראה שמחלוקת זו בין הראשונים היא כבר **וויכוח גדול בין התנאים**, ויש לכולם במי להיתלות, כדלקמן:

- בגמרא בסוגיית **פיקוח נפש הדוחה את כל התורה** (במסכת כתובות דף י"ט). למדנו שאין דבר העומד בפני פיקוח נפש חוץ מעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים.
- **אלא** שבאותה הגמרא (שם) נלמדת סוגיית **חתימת עדים באונס** (שהבאנו לעיל) ושם דנים לגבי עדים החותמים באונס על שטר שקרי, ושם הובאה **דעת רבי מאיר שיהרגו ולא יחתמו**.
- והביא **השיטה מקובצת** (שם) **שיש ברייתא מפורשת**, שדעת רבי מאיר לומר **שארבע עבירות אינן נדחות מפני פיקוח נפש**, ואלו הן: ע"ז, ג"ע ושפ"ד (הידועים) **וגם גזל**.
- **וכן הוא בירושלמי** (במסכת עבודה זרה פרק ב הלכה ב) לא סוף דבר שאמר לו הרוג את איש פלוני, אלא **אמר לו חמוס את חברו – חייב למסור נפשו**.
- **כמובן** שדעות אלו אינן עיקריות, ורוב השיטות אינן כאלו, ומכל מקום לענייננו כבר מצאנו שיש בזה **מחלוקת ברמה של תנאים**.

להלכה נפסק (בשולחן ערוך סימן שנ"ט-ד) **כדעת התוספות והרא"ש**, שאפילו הוא בסכנת מוות וצריך לגזול את חברו כדי להציל את נפשו – **צריך שלא יקחנו אלא על דעת לשלם**.

ה. הצלת ממונו בממון חברו

ועד עתה עסקנו בענייני **פיקוח נפש**, דהיינו: ההיתר לקחת את ממון חברו כדי להציל את נפשו. ועדיין לא הגענו לנושא שבענייננו, שהוא ההיתר לקחת את ממון חברו כדי להציל את ממונו (ממון עצמו).

ולכאורה – קל וחומר הוא:

- **אם אפילו בשלב הראשון – של פיקוח נפש**, שבו מובן יותר מדוע רשאי אדם להציל את חייו בממון חברו – גם כאן כבר למדנו **שלא כל כך פשוט להתיר** שימוש בממון חברו (כגון דברי הראב"ד שדווקא אם חברו נמצא במקום – מותר להשתמש בממונו, ואם לא נמצא כאן – יש בזה מחלוקת ראשונים משולשת, כדלעיל).
- **א"כ בהצלת ממון חברו** – שאין בזה צד של פיקוח נפש, אלא אובדן ממון בלבד – לכאורה נראה שכולם יודו שאין להציל ממונו בממון חברו.

ד פ י - ע י ו ן

וכן כתבו חלק מהראשונים (ולהלן לשון המאירי) בבית הבחירה למסכת בבא קמא דף ס:) אסור לאדם שיציל עצמו בממון חברו על דעת שלא ישלם, הא מכל מקום מותר להציל עצמו בממון חברו על דעת שישלם, ודברים אלו הם דווקא באבידת גופו וכמו שאמרו שיציל עצמו, הא הצלת ממונו בממון חברו אפילו על דעת שישלם – אסור).

אלא שאפשר לדייק גם אחרת, שהרי ההלכה היא (וכך הם רוב הדעות, ולעיל למדנו שהרשב"א נקט בלשון "לא הייתי צריך לכותבו מרוב פשיטותו") שאם נוטל את ממון חברו על דעת לשלם לו עד הפרוטה האחרונה – רשאי ליטול את הממון להצלת נפשו – נמצא שכלפי ההיתר "לקחת על מנת לשלם" אין ק"ו מנפשות לממונות, וא"כ יש מקום לחזור ולברר אם כאשר מתכוון לשלם לחברו על הנזק שעלול לעשות – אולי תהיה זהות בדין גם לגבי הצלת ממונו?

וההיגיון העומד מאחורי השוואה זו הוא שהסיבה להצלת נפשות על חשבון נזק לממונות הוא ש"נפשות" חשוב יותר מ"ממונות", וממילא למדנו שראוי להשתמש בנפשות חשוב למען הצלת היותר חשוב, וא"כ – יש מידה דומה של חשיבות בהשוואה בין "ממון רב" של האחד לעומת "ממון מועט" של השני (ואמנם בנפשות ההבדל הוא איכותי ובממונות ההבדל הוא רק כמותי, אלא שייטכן שאין חילוק כזה, ויתרון מכל סוג שהוא מהווה סיבה להציל את האחד על חשבון השני), וא"כ אולי יש מקום לומר שיש היגיון בהצלת "ממון רב" על חשבון "ממון מועט" של חברו.

ו. הפסד קטן כנגד הפסד גדול בחצר השותפים

אמנם – אם נבדוק את האפשרות להציל את ממונו בממון חברו בכלים של "ממון רב" החשוב יותר מ"ממון מועט", ועפ"י זה נכריע, בפשיטות, שאכן יש מקום להציל ממון רב שלו בממון מועט של חברו – נראה שהדברים אינם כל כך פשוטים.

מה הדין במקרה הבא:

ראובן ושמעון רוצים לפתוח חלון לחצר, אלא שאם יפתח האחד – השני כבר לא יוכל לפתוח (מדין חלון כנגד חלון). טוען ראובן ששמעון יכול לפתוח את החלון גם לצד השני, ואילו הוא אינו יכול, ולכן רצונו לדרוש שהוא יפתח את החלון ולא שמעון. שמעון טוען שיש לעשות גורל מי יזכה בפתחת חלון זה. מה הדין?

ד פ י - ע י ו ן

הרמ"א (בסימן קנ"ד-ג) מביא שתי דעות לגבי היתר פתיחת חלון נגד חלון, ולגבי הצד המתיר – מוסיף הרמ"א (בשם הנימוקי יוסף בפרק חזקת הבתים): "...ואם באו שניהם לפתוח בבת אחת פתח נגד פתח או חלון נגד חלון – אם אחד מהן אינו חסר וחברו נהנה – כופין על מדת סדום. ואם שניהם כאחד חסרים, יעשו פשרה ביניהם.

ובנתיבות המשפט (סימן קנ"ד-ו) כתב שאם שכן אחד רוצה להשתמש בנכס המשותף **למטרת רווח גדול**, ולשכן השני עלול להיות מזה **הפסד קטן** – אין לו לעכב בעד שכנו, ואם כן יעכב – **ייתכן שיש בזה מידת סדום** (ויעוין בספר **משכן שלום** (סימן ז הערה ס"ב) להרחבת העניין).

ולכאורה מוכח מכאן, שיש דין לכפות על אדם אחד **הפסד מועט**, כדי שחברו **ינצל מהפסד מרובה**.

אלא שאין זה דומה לנושא שבו אנו עוסקים, שכן גם הנתיבות המשפט יודה שכל זה **דווקא בשותפים** (הדין דלעיל שייך לחצר השותפים), שהמאפיין אותה הוא **שיש קצת זכות גם לשני**, ובזה אומרים לראשון שיוותר קצת משלו.

אבל כאשר **הכל רק שלו**, והדוגמה המובאת בגמרא (במסכת בבא קמא דף כ:): היא במקרה **שדר בחצר חברו שלא מדעתו** ויש הפסד קטן לבעה"ב – בזה אין אומרים לבעה"ב שיוותר על הפסדו הקטן למען רווחתו הגדולה של הפולש, והדין הוא שבעה"ב **רשאי לגבות מחיר הנאה מלא** אפילו שמפסיד מעט מאד (כגון "שחרוריתא דאשייתא" בגמרא שם, שהוא מעט פ"ח על הקירות), וכבר אין בזה מידת סדום.

ז. יחס בין הצלת ממונו לאובדן ממון חברו

וכדי להבין את גדרי הדבר (של הצלת ממונו והיחס הנגדי לממון חברו) – **עלינו ללכת שלב אחרי שלב**, ולהלן נפסע בשבילים הבאים:

- הצלת ממונו ע"י **אי השבת** ממון חברו.
- הצלת ממונו ע"י **גרימה עקיפה של נזק** לממון חברו.
- הצלת ממונו ע"י **נזק ישיר** לממון חברו.

ונפתח במקרה הבא:

ד פ י - ע י ו ן

ט

אדם נשכר לעבודה בחנות, ונודע לו שמוכרים שם מוצרים פגומים שאינם ראויים לשיווק, והקונה אותם עלול להיות מופסד בממונו. האם חייב לדווח על כך לקונים אם קיים חשש סביר שדבר זה יביא את פיטוריו ע"י בעה"ב?

במצוות השבת אבידה קבעה התורה שאם יש צורך להציל את אבידתו או את אבידת אחרים – **אבידתו קודמת** (כבגמרא (במסכת בבא מציעא דף ל.) וכבהלכה (סימן רס"ד-א)), והמקור הוא בפסוק "אפס כי לא יהיה בך אביון", דהיינו: **אבידתך קודמת לשל חברך** (ולאריכות בנושא זה – יעויין בספרנו "אוצר העיון" למסכת בבא מציעא סימן ט"ז – "עדיפות במצוות השבת אבידה").

הסמ"ע (בסימן רס"ד-א) לומד שיש כאן הכללה לא רק לגבי אבידת המוצא, אלא לגבי כל **הפסד ממון**, והפסוק מחדש שמצוות השבת אבידה **אינה כרוכה בהפסד ממון**, דהיינו: במקרה של חשש להפסד ממון מחמת קיום המצווה – ממונו קודם. ומדוייק מהפסוק "אפס כי לא יהיה בך אביון", ולא מוזכרת אבידה שלו אלא **כל ממון שלך קודם לשל חברך**.

נמצינו למדים שכל עוד מדובר על הצלת ממונו – **אין לו חיוב להציל את ממון חברו**, דהיינו: איננו צריך להתחשב בהפסד ממון חברו, ומותר לו להמשיך לעסוק בהצלת ממון עצמו, הגם שממון חברו נמצא גם הוא במציאות של הפסד.

ולכן במקרה דלעיל (של העובד שעלול להפסיד את שכרו אם ישמור על ממון הקונים לבל ייזקו) – הדין הוא, לכאורה, **שפטור מלהתריע בפני הלקוחות על הפסדם** (ובזה עברנו את שלב א' של המדרגות דלעיל).

אמנם – אין מכאן דמיון לענייננו, שכן כאן מדובר רק על הצלת ממון עצמו במחיר אי הצלת ממון חברו. אבל בענייננו מדובר בהצלת עצמו במחיר של **להפסיד בידיים את ממון חברו**. ומי יתיר לו להשתמש בממון חברו כבסיס להצלת ממונו?

ונעבור לשלב ב' (הצלת ממונו ע"י גרימת נזק עקיף לממון חברו) באמצעות המקרה הבא:

גברת לוי מכרה את כתובתה לראובן. כעבור זמן מה היא התגרשה מבעלה וכעבור זמן נוסף – נפטרה. ראובן בא לגבות את הכתובה מבתה של הנפטרת, מאחר שהיא היורשת של הכתובה. האם מותר לבת

ד פ י - ע י ו ן

7

למחול על חיוב הכתובה לאביה (בהנחה שמותר ליורש מותר למחול על החוב, ונמצא שהקונה קנה שטר חוב שהיה לה על בעלה), **ובעתיד – לאחר פטירת אביה – בלאו הכי היא תזכה בממון זה מכוח ירושת אביה.**

מקרה זה (המובא בגמרא (במסכת כתובות דף פ"ה:) בשינויים קלים, ועיקר הנדון שם הוא על מעשהו של ר' נחמן, שהמליץ לבת קרובתו לעשות כך) נדון בראשונים, וישנם בזה גישות חלוקות, כדלקמן:

- **התוספות רי"ד** למד שאין בזה גרמא בנזיקין, כיוון שמחילתה הוא לצורך הרווחת עצמה, ומה שהקונה ניזק הוא **נזק שממילא**. ולמדנו מכאן שמותר להציל את ממון עצמו אף שחברו מפסיד בעקיפין ממעשה זה.
- **הרמב"ן** (לאחר שהביא את דברי התוס' רי"ד בשם הראב"ד) **מתנגד לדין זה** (וכן משמע בריטב"א, בתוספות (שם, ד"ה תיזיל) ובראשונים נוספים), ולפי שיטה זו **אין היתר** להציל עצמו ע"י גרימת נזק עקיף לחברו (ואיננו נכנסים לדיני איסור מזיק, שאסור אפילו בגרמא, ומשמע בראב"ד שכרך את האיסור להזיק יחד עם החיוב הממוני, וצריך עיון בנקודה זו).

וכן נפסק להלכה בשני אופנים דומים, כדלקמן:

- **בשולחן ערוך חלק חושן משפט** (סימן ס"ו-א-ג): המוכר שטר חוב כדינו, אם חזר ומחלו ללווה, מחול... ומיהו **אין היורש יכול למחול לעצמו כדי להפסיד ללוקה**. כיצד, ראובן הלווה לבנו בשטר, ומכרו לשמעון, ומת ראובן, לא יאמר הבן: הואיל ואני יורש החזקתי למחול לעצמי, ואין לי לשלם כלום מדינא דגרמי, שאני לא כיוונתי להזיק ללוקה אלא לפטור עצמי, אלא פורע כל החוב ללוקה. **ויש מי שחולק ואומר שאף לעצמו יכול למחול.**
- **בשולחן ערוך חלק אבן העזר** (סימן ק"ה-ו): המוכר שטר חוב לחברו, וחזר ומחלו, מחול. **ואפילו היורש מוחל**. לפיכך מכרה כתובתה ומת הבעל ואחר כך מתה, **בנה יכול למחול והמכר בטל**. ואפילו אין לה יורש אחר אלא זה הבן ונמצא פירעון הכתובה עליו – **יכול למחול לעצמו כדי לבטל המקח, ויורש הכתובה.**

ולענייננו למדנו שכאשר אדם מציל את ממון עצמו, ובעקיפין נגרם מזה נזק לממון חברו – יש בזה מחלוקת ראשונים ומחלוקת הפוסקים אם מותר לו לעשות כן.

ומכל מקום – אם יש בזה נזק מדינא דגרמי – מכריע הש"ך (בסימן ס"ו-א-ב) **שחייב לשלם על הפסדו של חברו, ואינו יכול לומר "לא כיוונתי להזיק"**, שכן כל נזק שחייב מדינא דגרמי –

ד פ י - ע י ו ן

יא

חייב אפילו אם לא כיוון להזיק, כמוכח בכמה מקומות (ויש לעיין בכל זה, שהרי דעת הש"ך היא בסימן שפ"ו-י) **כשיטת הריצב"א** (בתוספות בבא בתרא דף כ"ב: ד"ה זאת אומרת), שדינא דגרמי חייב מדין **קנס**, ובלא כוונת נזק לכאורה אין לקונסו, וצריך עיון).

ועד כאן דיך **המדרגה השניה** (דהיינו: הצלת ממונו באמצעות גרימה לנזק לחברו), ולפי רוב המפרשים והפוסקים **אינו רשאי לעשות כן**, אפילו שכוונתו לשלם לחברו על הפסד ממונו.

ולפי זה – כאשר מתקדמים למדרגה השלישית, שהיא הנצרכת לנו לענייננו – לכאורה אין מקור להיתר להזיק לחברו לצורך הצלת ממונו עצמו.

ח. סיכום ביניים להתיר הצלת ממונו ע"י נזק לחברו

- הבה נסכם** את הנקודות שבידינו, ונסיק מכאן לענייננו (בעניין הצלת מכוניתו במכונית חברו):
- **ראשית** – אין לנו ראייה שמכוח ההיתר **להצלת נפשות** בממונו חברו (במקרה שכוונתו לשלם) אפשר ללמוד גם היתר להשתמש בממונו חברו לצורך **הצלת ממונו**.
  - **שנית** – אפילו אילו היה לימוד כזה – פשוט שכל זה דווקא **בנזק לממונו מועט למען הצלת ממונו מרובה**, אבל במקרה שבענייננו מדובר על הצלת מכונית פשוטה במכונית יקרה של חברו.
  - **ואם נטען** שבאמת המושגים "רב" או "מועט" **אינם מוחלטים**, והמציאות תוכיח שלפעמים "**מועט**" אצל העשיר כבר ייחשב כ"**הרבה**" אצל העני, ובפרט שכל אדם בטוח ששלו (אפילו קצת) קודם לשל חברו (אפילו הרבה) – למד התיבות המשפט בסוגיית פתיחת חלון נגד חלון **שיש בהלכה הפרשים בין רב ומועט**.
  - **ובכלל** – דברי התיבות המשפט **אינם שייכים** למקרה שבענייננו, שאין בו שותפות אלא וויכוח בין שני צדדים עצמאיים.
  - **ועוד**: שאפילו לפי התיבות המשפט – כל ההיתר הוא להציל **ממונו יקר תמורת שימוש בממונו זול** של חברו, ואצלנו זה ההיפך...
  - **ועוד**: כל ההיתרים שמצאנו להציל ממונו עצמו בממונו חברו היו כאשר הנזק לחברו הוא עקיף בלבד (כבדוגמאות לעיל). אבל היתר להזיק את חברו **בנזק ישיר** – לא מצאנו היתר לזה (ובהמשך השיעור נבדוק אם דיני "מוסר" הם נזק ישיר או עקיף...).
  - **ספק תועלת** (נקודה נוספת, שלא מצאנו לה מקורות, אולם הסברה מחייבת אותה): וטענה נוספת (שאמרו התלמידים) שבמקרה שבענייננו מדובר רק על **ספק הצלה**, מאחר שבשלב הזה – של נטילת השודדים את שתי המכוניות – אין וודאות שבכך אפשר יהיה להציל

ד פ י - ע י ו ן

יב

את מכוניתו, כי ייתכן שהגזלנים ייסעו לשני מקומות נפרדים, וממילא האיתורן של חברו לא יועיל למצוא את מכוניתו, ונמצא שהזיק את מכונית חברו ללא כל תועלת.

א"כ בענייננו נמצא שמבחינת דיני הצלת ממונו בממון חברו – לכאורה לא מצאנו היתר להזיק את מכונית חברו לצורך הצלת מכוניתו, ואפילו בתשלום.

ט. תקנת יהושע בן נון

עד כאן עסקנו בדין התורה בעניין הצלת ממונו בממון חברו, ועד כה לא מצאנו היתר להציל את ממונו בממון חברו.

אלא שיש בעניין זה תקנות חז"ל, הנקראות תקנות יהושע בן נון, שבהם נראה, לכאורה, שנתנו היתר להציל את ממונו בממון חברו. וכבר עסקנו בשיעורים קודמים בתקנות אלו (יעו"ין בשיעורנו "דפי עיון" מ' 448 – "הצלת ממון חברו בממונו"), ונדלה משם כמה פרטים הנצרכים לענייננו.

הגמרא (במסכת בבא קמא דף פ"א.) לומדת את **עשרת התקנות של יהושע בן נון**, שהנחיל לבני ישראל את הארץ בתנאי שיקיימו תקנות אלו (והגמרא מפרטת תקנות אלו, ובכללן: שיהיה מותר לרעות בחורשות חברו ללא הקפדת בעל החורשה, ושיהיה מותר ללקט עצים בשדות חברו, ושיהיה מותר להיפנות לאחורי הגדר ואפילו בשדה מליאה כרכום, ושיהיה התועה בין הכרמים מותר לנתק זמורות הגפן עד שימצא את דרכו, ושיהיה מת מצווה קונה מקומו ועוד).

ובהמשך מראה הגמרא שיש עוד כמה תקנות **בברייתא** (המובאת בסוגיה זו, במסכת בבא קמא דף פא: וגם בהמשך בדף קי"ד:). בשם רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא), שהם חיוב מכוח **"תנאי בי"ד"**, שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ, ואלו הן:

- **תנאי בי"ד הוא** שיהא זה יורד לתוך שדה חברו, וקוצץ שוכו של חברו כדי להציל את הנחיל שלו, ונותן לו דמי שוכו של חברו (וברש"י: נחיל של דבורים שהלכו לשדה חברו ונתיישבו על שוכתה (כלומר: ענפו) של אילן, ואם ייטול אחד אחד – יפסיד את הדבורים, שהן פורחות ואובדות מאחר שנתנו עיניהן באותה שוכה. לפיכך קוצצה ונותן לו דמים).

ד פ י - ע י ו ן

יג

- **תנאי בי"ד הוא שיהא זה שופך יינו ומציל דובשנו של חברו ונוטל דמי יינו מתוך דובשנו של חברו** (וברש"י מבאר את המקרה, שזה בא בכדו של יין וזה בא בכדו של דבש ונסדקה חבית של דבש, היקרה יותר, ויש כאן מעשה הצלה של ממון בעל הדבש בתשלום של ממון בעל היין).
- **תנאי בי"ד הוא שיהא זה מפרק את עציו וטוען פשתנו של חברו ונוטל דמי עציו מתוך פשתנו של חברו** (וברש"י: במקרה שזה בא בחבילת פשתן על חמורו וזה בא בחבילת עצים על חמורו, ומת חמורו של בעל הפשתן – יפרק זה את עציו וטוענו בפשתן).

ולענייננו למדנו דבר חדש: שיש תקנות, הדורשות מאדם **לוותר על חפציו כדי להציל את ממון חברו**, במקרה שהפסד חברו גדול יותר משלו, **ובתנאי שיקבל החזר מתאים** מחברו (וכן הוא ברמ"א (בסימן ש"ל-ז) ובמחבר (בסימן רס"ד-ה), לגבי אדם הרואה את חבית חברו שנסדקה ודבש מתחיל לצאת, הדין הוא שחייב לשפוך את היין שלו ולהציל את הדבש לתוך החבית (וכמובן יקבל את מחיר היין מתוך הדבש היקר יותר)).

והחידוש הגדול יותר (הנלמד מנחיל הדבורים וענף חברו) הוא, לכאורה, **שמותר לניזק בעל הנזק הגדול לקחת את מושכות הדין לידו, ולהזיק בידיים את ממון חברו** (בתנאי שהנזק קטן יותר) **כדי להציל את שלו** (וכן לומד הרא"ש, ואילו הרי"ף והרמ"ה חולקים, ולהלכה מביא הרמ"א (בסימן רע"ד) את שתי השיטות).

א"כ בענייננו (אילו היה מדובר שהפסדו של ראובן גדול מזה של שמעון) – בשאלה אם יש היתר לראובן להשתמש במכוניתו של שמעון לצורך הצלת מכוניתו – הדבר **תלוי במחלוקת הראשונים ומחלוקת הפוסקים** (והש"ך (בסימן רע"ד-א) הביא את המהרש"ל שהכריע לאיסור).

והקשה הראב"ד (בחיידושיו למסכת בבא קמא דף קיט:), לאחר שהביא את תקנות יהושע בן נון): **מה היה הספק של דוד המלך** (בסוגיית הגדיש של פלישתים לעיל) אם מותר להציל בממון חברו – וכי (מבחינה הסטורית) לא היה דוד אחר יהושע, ולא שמע על התנאי שהתנה על התועה בין הכרמים (וכל שאר המקרים של הצלת ממון), ואפילו אם נאמר שאכן דוד לא שמע, אבל כל האנשים שסביבו – וכי לא ידעו תנאי מפורסם כזה, וא"כ – מה היה להם לברר?

ותירץ שהשאלה לא היתה לגבי **עצם ההיתר** להזיק את חברו לצורך עצמו (ואין שום ספק שדוד המלך והחכמים שעימו ידעו על תקנות אלו), אלא **לגבי ההיתר להזיק ללא כוונת תשלום על הזיק**

ד פ י - ע י ו ן

י"ד

זה (ועל שאלה זו אכן אין תקנה), וזה שענו לו שבלא תשלום אסור, אבל אתה מלך אתה ומותר לך אפילו בלא תשלום.

והזר והקשה: ומאחר שמשלם על ההיזק – מה יש להגיע לתנאי יהושע בן נון.

ותירץ (את התירוץ המפורסם של הראב"ד, וכבר הבאנוהו לעיל, וכאן הוא המקור) שכל ההיתר להציל את ממונו בממון חברו הוא **רק בפני בעלי הממון** (וממילא השאלה בסוגיית דוד המלך היתה להציל שלא בפני הבעלים).

וסיים הראב"ד בכמה יסודות, החשובים לענייננו, כדלקמן:

- **בפניו גם נגד רצונו:** אם הניזק רוצה להשתמש בממון חברו, והלה לפניו, אבל הוא מתנגד ללא סיבה – יכול לפרק ולהציל את שלו, גם נגד רצון השני, מאחר שהשני מחוייב בדבר ואינו עושהו – הרי הוא רשע, ולכן הניזק עושה כדין.
- **התנגדות עם סיבה:** אם אומר בעל היין הזול, שאינו מסכים שיצילו בממונו, מטעם **שיש לו צורך דווקא בעצים אלו או דווקא בין זה – טענתו מתקבלת.**
- **כשיש שם ביי"ד:** אם יכול להתנות בפני ביי"ד – חייב לפרק ולהציל, אבל כאשר בעל הענף לא נמצא במקום – **אינו רשאי לקוץ את הענף ולהציל את נחיל הדבורים שלו.**

והיסוד המרכזי לכל דין זה הוא **שהתורה חייבה אותו להציל** (ולכן כאשר הוא רואה מציאות של הפסד גדול לחברו והפסד קטן לו – חייב להירתם ולעזור אפילו על חשבון הממון שלו, ואח"כ יקבל החזר על הפסדיו) **אבל לא חייבה את ממונו זולתו** (כלומר: אין היתר לניזק להיות בעלים על ממונו של המציל, ולהשתמש בזה, אפילו על מנת לשלם אח"כ).

ובענייננו – אולי היה אפשר, מכוח תקנת יהושע בן נון, **להתיר לראובן להשתמש במכוניתו של שמעון** אילו היו מתקיימים שלושת התנאים הבאים: **א. שמעון נמצא כאן, וניתן לבקשו (אולי אפילו לכפותו) להסכים למהלך זה. ב. שמעון איננו מקפיד על הצורך דווקא במכונית זו, ואם יתנו לו מכונית אחרת באותו ערך – אין לו נפק"מ. ג. ריכבו של ראובן היה יקר יותר מזה של שמעון.**

אולם מאחר ששלושת התנאים הללו לא התקיימו – אין לתקנה יכולת לחול, וממילא לא היתה רשות לראובן להשתמש במכוניתו של שמעון להציל את מכוניתו.

ד פ י - ע י ו ן

וגם הסברה אומרת שבוודאי אין שום היתר בשם תקנת יהושע בן נון **לסבך גם את השני** **בבעיה משותפת**, כדי שפיתרון הבעיה של השני תגרום לפיתרון בעייתו... כל מה שתקנו הוא להציל אדם שנמצא במצב לא נעים, ובאמצעות החפץ של השני **ניתן לעזור לו** לפתור את הבעיה (תמורת תשלום מלא, כמובן).

י. דין מוסר ממון חברו

ועוד יש לדון במקרה שבענייננו, שראובן **לא השתמש בעצמו במכוניתו של שמעון**, אלא רק **הראה אותה לשודדים**, והם אלו שלקחוה, ופעולה כזאת נקראת בשם **מסירת ממון חברו** (השייכת לגמרא (במסכת בבא קמא דף קט"ז): **ולהלכה** (בשולחן ערוך סימן שפ"ח-ט), והחפץ האריך ולהעמיק יעיין בספרנו "**אוצר העיון**" למסכת בבא קמא סימן נ"ח "**להודיע לחברת הביטוח על פקידה שגנבה**").

ויש להכיר כמה פרטים מדיני "מוסר" (חלקם נלקחו מהשיעור שבספר הנ"ל) השייכים לענייננו, כדלקמן:

- **דין הגמרא והשולחן ערוך** הוא שאסור למסור ישראל ביד עובדי כוכבים אנסים **בין בגופו בין בממונו**, ואפילו היה רשע ובעל עבירות, ואפילו היה מיצר לו ומצערו וכו'...
- **חומרת הדבר** (בהמשך השולחן ערוך שם): ...וכל המוסר ישראל ביד עובד כוכבים בין בגופו בין ממונו **אין לו חלק לעולם הבא**... **מותר להרוג את המוסר** אפילו בזמן הזה, ומותר להורגו **קודם שימסור** (שגילוי דעת מספיק להתירו למיתה, וברמ"א הוסיף בשם המגיד משנה שאם אין פנאי להתרות בו אין צריך התראה), **ומצווה להורגו**, וכל הקודם להרגו זכה וכו'.
- **מסירה בגרמא**: ובספר **שער משפט** (סימן כ"ו-ב) הדגיש שהחיוב של מוסר הוא **אפילו בגרמא**, שכל הגדרת מסירה הוא מעשה שנעשה בעקיפין, ומטרתו היא להזיק את השני, ואפילו על זה חייבה התורה. אמנם בדרך כלל אינו גרמא אלא **גרמי** (ואין כאן המקום להאריך בהבדל בין ההגדרות, ויעיין בעניין זה בספרנו **אוצר העיון** למסכת בבא קמא סימן מ – "**תשלומי ריפוי צלקת**", ובסימן מ"ו – "**שבר נורה שרופה**", ובספרנו **אוצר העיון** למסכת בבא מציעא סימן מ"ט – "**נהג שאחר לשדה התעופה**").

ובענייננו נראה לכאורה **להשוות לדין "מוסר"** ולחייב את ראובן על מעשה המסירה שעשה.

ד פ י - ע י ו ן

יא. מסירה לצורכו ולא לצורך אובדן ממון חברו

להלן מקרה שהיה באחד מערי הדרום (הדומה למקרה שבענייננו בכמה נקודות):

ראובן בנה יחידת דיור תחת לביתו, ובאו פקחי העירייה לקנסו. אמר להם ראובן: יש בחצר הסמוכה מי שבנה יחידת דיור גדולה ומפוארת משלי. הלכו הפקחים לשם ומצאו יחידת דיור חדשה, שהולכת ונבנית ע"י בנו של ראש המועצה. כוונתו של ראובן היתה, וכן הוכח באמת, שכמו שלא יהרסו את היחידה ההיא, אלא יגיעו איתה לעיסקת תשלום ואישור בדיעבד – כך גם לא יהרסו את היחידה הזאת, ויגיעו איתו לאותו הסדר. האם היה מותר לראובן לעשות מעשה זה?

המיוחד במקרה זה (ואפשר לדון בזה גם במקרה שבענייננו) שהמוסר טוען שאין כאן כוונה למסור את חברו, אלא יש כאן **מסירה לצורך עצמו**, ובעניין זה יש כמה צדדים, ונלמד חלק מהם

(השייכים לענייננו, וגם זה נלקח מהשיעור "הודעה לביטוח על פקידה שגנבה" דלעיל) כדלקמן:

- **כתבו המרדכי** (במסכת בבא קמא סימן קצ"ג, בשם רבי אליעזר מטולא) **ותשובת מיימוני** (חלק זיקין סימן כ"א), והביאם הרמ"א להלכה (בסימן שפ"ח-ה): ... לא מקרי מוסר אלא במתכוון להזיק, אבל לא במתכוון להוציא את שלו.
- **ולצד שני – מובא במרדכי** (במסכת בבא קמא סימן קי"ח בשם המהר"ם מרוטנבורג), **תשובת הרא"ש** (כלל י"ד-ד) **והמהרי"ק** (שורש קנ"ד וקס"א), וגם זה הובא ברמ"א להלכה (בסימן שפ"ח-ה), שגם כשמתכוון להוציא את שלו ג"כ נקרא מוסר, אם אפשר לו להוציא באופן אחר, וחברו אינו סרבן לדון בדין תורה. וכל שכן אם התרו בו תחילה שלא ימסרנו לאנשים ועבר – שיש לו דין מוסר.
- **ובש"ך** (סימן שפ"ח-כו) הביא שאמנם דעת **המהר"ם מלובלין** (בשו"ת סימן כ"ו) להכריע כצד הראשון (שלא נקרא מוסר בהצלת שלו), אבל הוא עצמו יותר נראה לו כצד שני (שהצלת שלו אפשרית רק אם אין דרך אחרת).
- **וגם בדרך הסברה** – אם היסוד דין "מסירה" הוא מכוח **דינא דגרמי** – הרי גרמי הוא דווקא **כשמתכוון להזיק לחברו** או בפשיעה. ובשני המקרים שבענייננו (גם האיתורן וגם בניית היחידה) בוודאי שאין כוונת המוסר להזיק לשני, אלא רק להציל לעצמו.
- אלא **שלאידך גיסא** – אם נאמר שכל התוצאות ידועות מראש – א"כ גם כשעושה לצורך עצמו, ואינו מתכוון כלל למסירת חברו – אבל כיוון שכל ההשלכות הינן

ד פ י - ע י ו ן

יז

"פסיק רישא" – לא יוכל המוסר להסתתר שעושה רק לעצמו, אלא מעשה שתוצאותיו ידועות הרי הוא כפשיעה.

למדנו, איפוא, שבמקרה שאדם רוצה להציל את ממונו, ואין דרך אחרת כי אם עשיית מעשה, שעלול למסור את חברו (ואין לו כל כוונה לכך שחברו יימסר) – במקרה זה **אין איסור להציל את ממונו אפילו בדרך של מסירה** –

א"כ אולי גם בענייננו נוכל לפטור את ראובן ממעשה המסירה שלו כלפי שמעון, שכן **כל כוונתו היא רק להצלת עצמו**.

וניתן לדחות שאינו דומה לפטור ב"מוסר לצורך", שכן שם מדובר במקרה שעושה בשל **עצמו**, ורק בעקיפין נמסר של חברו (הדוגמה שהובאה שם היא לגבי אדם שבונה בחצרו, ובגלל זה באו פקחים וגילו את בנייתו הבלתי חוקית של חברו) – כאן אנו אומרים שאין זו מסירה, אלא עיסוק בשלו.

אבל במקרה שבענייננו (וכן במקרה יחידת הדיור של חברו) – לא היה עיסוק בשלו, אלא **מסירה מפורשת של ממון חברו**, ומה לנו ולכוונותיו, הרי המעשה כאן נעשה בשלמות על ידו, ובוודאי בזה איננו יכולים לפוטרו מדין מוסר.

יב. מסירה שאין בה ממש

ושאלו התלמידים אם מסירה שבוודאי אינה מתקיימת (בדומה למקרה שבענייננו, ואנו מניחים לצורך החקירה שמדובר שאין שום ספק שהמכונית תיתפס) – עדיין נקראת מסירה ויש בה איסור, או שדבר כזה שחוזר בוודאי אינו נקרא כלל מסירה?

ואולי נראה לענ"ד להביא ראיה מגוזל על מנת לשלם כפל (כבגמרא במסכת בבא מציעא דף ס"א: ובשולחן ערוך סימן שמ"ח-א), שהמעשה שלו הוא גזל זמני, שיחזור בקרוב לבעליו, והכל נעשה במטרה חיובית, כדי לזכות את חברו בכפל, ובכל זאת לא משתנה שם הנושא, והכל עדיין נקרא **איסור גזל**, ולא אמרינן שמעולם לא היה בזה איסור כיוון שהממון בוודאי יחזור לבעליו (ואפילו יקבל יותר ממה שהיה לו בראשונה). וצריך עיון.

ד פ י - ע י ו ן

יח

יג. השוואה למים הממשמשים ובאים

ויש ת"ח שדימו את סוגייתנו לסוגיית ראה מים הממשמשים ובאים (בירושלמי מסכת בבא קמא פרק ג הלכה א, ומובאת בנימוקי יוסף במסכת בבא בתרא דף ה: בדפי הרי"ף, ונלמדת בהרחבה בספרנו אוצר העיון למסכת בבא בתרא סימן כ"ג – "ריסוס המפריע לשכנו") העוסקת במקרה הבא:

ראובן רואה מים היורדים מן ההר, ומתקרבים במהירות לכיוון חצירו, ועלולים לשטוף ולהזיק את החצר. מיהר ראובן וגדר בעדס, וע"י זה המים לא הצליחו לחדור לחצירו, אלא פנו הצידה ונכנסו לחצר שמעון שכינו והזיקו שם, האם חייב לשלם על נזקים אלו, שכן הוא עצמו "העביר" את המים ע"י גדירתו?

וההכרעה הכתובה שם היא שכל עוד לא נכנסו המים לתוך שדהו – מותר לחוסמם, אפילו אם יפלו לחצר שכנו. אבל אם נכנסו המים לתוך שדהו – אינו רשאי לפנותם, אם יעברו לחצר שכנו.

וכן נפסק להלכה (ברמ"א סימן שפ"ח-ב) בהכללה לכל סוגי הנזקים: היה רואה נזק בא עליו – מותר להציל עצמו אע"פ שע"י זה בא הנזק לאחר (ובסמ"ע (בסימן שפ"ח-י) כתב את המשך דברי בנימוקי יוסף לעיל, שאם כבר בא עליו – אסור לסלקו ממנו כשגורם בזה היזק לחברו).

א"כ אולי נשווה לענייננו, ונאמר שכל עוד השודדים לא לקחו את מכוניתו – הרי הניסיון להסיט את תשומת ליבם למכונית של השכן היא מעשה מותר, או שנכריע שמאחר שהמכונית שלו נחשבת כנמצאת בידי השודדים – אולי הוא כבר נמצא בסטטוס השני, שהמים נחשבים שהם כבר בחצר, וממילא כבר אינו רשאי לפנותם, וכמו כן בענייננו גם כאן כבר אינו רשאי להראותם את מכוניתו של השכן (ויש לעיין בכל זה, וקצרה היריעה מלהשתרע).

יד. מסירת ראש הקהל לצורך תפיסת הגוי

לסיום השיעור – להלן מקרה מפורסם, הקשור לדין "מוסר", המיוחס לרבי יהונתן אייבשיץ כשהיה קטן, ויש בו מסר הקשור לענייננו:

מעשה בילד יהונתן (שלימים יגדל להיות הגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל, בעל האורים ותומים, הכרתי ופלטי, יערות דבש ועוד), שכבר בקטנותו ניכרו בו סימני פקחות מיוחדים, ומסופר שפעם אחת התנפל עליו גוי והיכהו, והילד – תוך כדי שמכים אותו – שלח ידו לכיסו, הוציא פרוטה ונתן לו. ותמה

ד פ י - ע י ו ן

הגוי: אני מכה אותך ואתה נותן לי כסף?! אמר לו הילד: מה, אינך יודע שהיום הוא יום חג של היהודים, ויש לנו כלל שכל מי שמכה אותנו – צריך המוכה לתת למכה את כל ממונו? ואמר הגוי לעצמו: אם כך – מה לי להכות ילד קטן, שכל ממונו הוא פרוטה אחת, במקום זאת אלך ואכה את העשיר של העיירה, ואוכל להרוויח סכום גדול. וכך עשה, וניגש לעשיר ונתן לו סטירה. העשיר הזעיק מיד את המשטרה, ותפסו את הגוי והיכוהו מכות נאמנות.

ומעתה עלינו לשאול: האם מותר "למסור" את העשיר שיחטוף סטירה, כדי לנקום בגוי הרשע הזה?...?

ונראה שהקושיה כלל איננה מתחילה, שכן לא היתה כאן **פעולת מסירה**, שהיא זאת שמחייבת, אלא היה רק מצג, שתכליתו להביא **למסקנה שכלית עצמית** של הגוי, ואיסור מסירה אינו כולל **דיבור כללי שאין בו הפניה לאדם ספציפי** (אלא שכל תכליתו הוא להראות לאדם השני כיוון מחשבה למקום שאותו רוצים לכונן אדם זה).

ובשורה התחתונה: אסור היה לראובן להציל את מכוניתו באמצעות מכוניתו של שמעון.

טו. סיכום ומסקנות

שודדים התנפלו על מכוניתו של ראובן, והראה להם את מכוניתו של שמעון שכונו, שיגנבו אותה, וידע שיש בה איתורן, ואכן עפ"י איתרו את הגנבים ושחררו את המכוניות. האם ראובן נהג כשורה? ונאמרו בזה הנושאים הבאים:

- **דין מציל עצמו בממון חברו מתייחס הן להצלת גופו בממון חברו, והן להצלת ממונו בממון חברו.** והמדובר בסוגיית **דוד המלך ושדות הפלישתים**, שבאמצע המלחמה שלחו לשאול אם מותר להינצל ע"י שריפת גדיש שעורים של ישראל ונענו שמלך פורץ גדר אבל כל האחרים אסורים בכך.
- **ונחלקו הראשונים** בהבנת הסוגיה, שלפי **רש"י אסור** להציל את עצמו בממון חברו. לפי **הרשב"א אסור** להציל עצמו בממון חברו במקרה שאינו מתכוון לשלם. אבל אם מתכוון לשלם – **מותר** לו להציל עצמו בממון חברו, ולפי **התוספות מותר** להציל עצמו בממון חברו, והשאלה אם לאחר ההצלה גם **חייב לשלם** על נזקי ממון זה.

ד פ י - ע י ו ן

כ

- **הרשב"א** מקשה על רש"י מסוגיית **קיתון המים ו"חייך קודמים"**, **הראב"ד** מקשה מסוגיית **קידושין בשכר הצלה מהכלב**, ויש תירוץ עקרוני (של הראב"ד, ופורט בהמשך) שמה שאדם חייב להציל חברו בממונו – זה **זווקא בפניו** (אבל שלא בפניו לא נתחייב ממונו בכך).
- **הנתיבות המשפט** הראה שיש דין לכפות על אדם אחד **הפסד מועט**, כדי שחברו **ינצל מהפסד מרובה**. אלא שכל דבריו נאמרו **זווקא בשותפים**, ואין להם ראייה לענייננו.
- הראינו **כמה שלבים** בהצלת ממונו על חשבון חברו: הצלת ממונו ע"י **אי השבת** ממון חברו (כגון לגלות ללקוח שקונה מוצר פגום בחשש שיפטרוהו מעבודתו), הצלת ממונו ע"י **גרימה עקיפה של נזק** לממון חברו (כגון למחול על כתובה, הגם שבעקיפין ניזוק מי שקנה את הכתובה מהוריו), הצלת ממונו ע"י **נזק ישיר** לממון חברו (כבענייננו).
- **ובענייננו** – לגבי הצלת ממונו בממון חברו – לכאורה **אין לנו מקור** (אין דמיון להצלת נפשות, ואין ממון מועט שנדחה מפני מרובה, ואין שותפות, ואין נזק עקיף, ויש במעשהו רק ספק תועלת). ולהציל מכוח **תקנת יהושע בן נון** – ישנם שני גדרים הנמצאים במחלוקת ראשונים: **א. חיוב המציל להציל בממונו**, ויקבל החזר אח"כ. **ב. היתר לניזק להציל בממון המזיק**, וישלם לאחר מכן.
- ויסוד **הראב"ד** הוא שיש היתר להציל רק **בנוכחות בעל הממון**, או כאשר יש שם ב"ד, כיוון שהתורה **חייבה אותנו להציל ולא חייבה את ממון הזולת**.
- **דין מוסר ממון חברו** שייך כאן ביותר, ולא יוכל המוסר לטעון שעשה רק לצורכו, כיוון שיש כאן **מסירה בידיים ופסיק רישא**, וכן אין לומר שמסירה זו חוזרת ולכן **אין בה ממש**.
- ואולי שייך להשוות סוגייתנו **למים הממשמים ובאים**, שכבר נמצאים ואסור לפנותם לחצר השכן, כך גם אסור בשלב זה להפנות את השודדים כלפי חברו.
- ומעשה **ר' יהונתן אייבשיץ בילדותו** – אין בזה מוסר, כיוון שלא היתה פעולת מסירה, אלא הגוי הוסט "להבין" הכל בעצמו.
- **ובשורה התחתונה: אסור היה לראובן לעשות מעשה הצלת מכוניתו באמצעות מכוניתו של שמעון**.